

WALDEMAR JANIGA

Krosno

ARTUR MEZGLEWSKI

Lublin

NAUCZANIE RELIGII W SZKOŁACH PUBLICZNYCH

I. NAUCZANIE RELIGII W POLSCE LUDOWEJ

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej obowiązywało nadal przedwojenne ustawodawstwo szkolne (zaprzestano jedynie stosowania Konkordatu z 1925 r.¹). Podstawowe znaczenie miał tutaj przepis art. 120 Konstytucji marcowej, który stanowił, iż „w każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18 [...], jest nauka religii dla wszystkich obowiązkowa”. Ponadto obowiązywały nadal ustawy jędrzejewiczowskie, tj. ustawa z 11.03.1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. 32.38.389) oraz ustawa z 11.03.1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dz.U. 32.33.343). Jednakże pomimo wyraźnych postanowień przepisów w tym względzie nowe władze zaczęły już od 1945 r. stopniowo eliminować nauczanie religii ze szkół publicznych. Pierwszym aktem ograniczającym nauczanie religii był okólnik Ministra Oświaty z 13.09.1945 r., który nakazywał usunięcie oceny religii ze świadectw szkolnych oraz stanowił, że w lekcjach religii mogą uczestniczyć tylko ci uczniowie, których rodzice wyrażą taką wolę. Dalsze ograniczenia dokonywane były także w trybie sprzecznych z prawem zarządzeń władz administracyjnych oraz innych działań, które polegały m.in. na tworzeniu sieci prywatnych szkół bez nauki religii (szkoły TPD) oraz zmniejszeniu wymiaru nauki religii z dwóch

¹ Szerzej na temat problemu obowiązywania Konkordatu przedwojennego w Polsce Ludowej w: A. M e z g l e w s k i, *Spór o wygaśnięcie Konkordatu polskiego z 1925 r.*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 8(1998) 325-341.

do jednej godziny tygodniowo. Najbardziej drastyczne działania polegały jednak na rozpowszechnionej praktyce bezpodstawnego usuwania katechetów z poszczególnych szkół i następnie niezatwierdzania na ich miejsce nowych kandydatów zgłaszanych przez władze kościelne².

Ostateczna likwidacja nauczania religii w szkołach publicznych nastąpiła po uchwaleniu ustawy z 15.07.1961 r. o rozwoju systemu oświaty (Dz.U. 61.32.160). Chociaż sama ustawa wyraźnie nie stanowiła o likwidacji, deklarując jedynie zasadę świeckości szkoły, jednakże wydane na jej podstawie rozporządzenie wykonawcze nie przewidywało już nauczania religii w szkołach publicznych³. Od tej pory wszelka działalność oświatowo-wychowawcza – w tym także nauczanie religii – została podporządkowana nadzorowi resortu oświaty oraz Urzędu ds. Wyznań. Kościół katolicki nie dostosował się do zarządzeń władz odnośnie do nadzoru nad katechizacją parafialną – borykać się zatem musiał przez wiele lat z najrozmaitszymi represjami i szykanami ze strony władz⁴. Nauczyciele religii (katecheci) – zarówno świeccy jak i duchowni – nie korzystali w tym czasie z żadnych praw pracowniczych i socjalnych. Nauczyciele religii innych wyznań pozostawali w stosunku pracy, „korzystając z łączących się z tym przywilejów socjalnych”⁵.

II. POWRÓT NAUCZANIA RELIGII DO SZKÓŁ PUBLICZNYCH

W r. szk. 1990/91 nauczanie religii powróciło do szkół publicznych. Decyzję tę podjął ówczesny Minister Edukacji Narodowej pomimo tego, iż nadal obowiązywała PRL-owska ustawa o rozwoju systemu oświaty z 15.07.1961 r. Minister Edukacji Narodowej, wydając decyzję nakazującą powrót religii do szkół, oparł się jednakże nie tyle na ustawie z 1961 r., co na ustawie

² Zob. H. Miśtał, *Polskie prawo wyznaniowe*, cz. I: *Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996, s. 269-272.

³ Chodzi tutaj o rozporządzenie Ministra Oświaty z 19.08.1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych (Dz.Urz. Min. Ośw. 61.10.124). W rozporządzeniu tym także nie został sformułowany wprost zakaz nauczania religii w szkołach publicznych. Zakaz ten wynikał *explicite* z kontekstu rozporządzenia, a przede wszystkim z § 1, który brzmiał następująco: „W celu udostępnienia nauczania religii tym dzieciom, których rodzice lub opiekunowie sobie tego życzą, mogą być tworzone punkty katechetyczne”.

⁴ Zob. J. Michalski, *Katecheza parafialna w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Olsztyn 1997, s. 50-52.

⁵ Z. Łyko, *Stanowisko Kościołów niekatolickich w sprawie nauczania religii w szkole*, [w:] *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, pod red. J. Krukowskiego, Lublin 1991, s. 26.

z 17.05.1989 r. o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP, która w art. 19 ust. 1 stanowiła, iż „nauczanie religii dzieci i młodzieży odbywa się w punktach katechetycznych organizowanych w kościołach, kaplicach i budynkach kościelnych, a także w innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania pomieszczeniem”. Zatem Minister Edukacji Narodowej – na tej podstawie – „poczuł się” uprawniony do dysponowania pomieszczeniami szkolnymi i udostępnił je na potrzeby nauczania religii. Przede wszystkim zaś decyzja ta była skutkiem dialogu, jaki prowadzony był w latach 1989-1990 pomiędzy rządem a przedstawicielami Episkopatu Polski oraz przedstawicielami Kościołów skupionych w Polskiej Radzie Ekumenicznej⁶. Decyzja MEN spotkała się wówczas ze sprzeciwem niektórych kręgów politycznych i społecznych, a nawet została zaskarżona (dwukrotnie) przez Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego. Rzecznik zakwestionował nie tyle zasadność, ile tryb wprowadzenia religii do szkół (na podstawie ministerialnej instrukcji, a nie ustawy). Trybunał orzekł o legalności instrukcji, a sam problem przestał istnieć po uchwaleniu ustawy z 07.09.1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 96.67.329 z późn. zm.)⁷.

III. STANDARDY MIĘDZYNARODOWE

Wszystkie współczesne państwa demokratyczne mocno akcentują w swoich ustawach konstytucyjnych zasadę wolności religijnej, jednakże sposób pojmowania wolności sumienia, wyznania i religii bywa różny. Jeśli chodzi o zagadnienie formy nauczania religii, większość konstytucji jest dość powściągliwa, nie określając szczegółowo, w jaki sposób ma być ono realizowane. Przede wszystkim wskazać należy, iż poszczególne państwa demokratyczne gwarantują wolność religijną bądź w aspekcie negatywnym, bądź pozytywnym. Gdy chodzi o te drugie (gwarantujące wolność religijną, a w tym także prawo do nauczania w aspekcie pozytywnym), to w krajach tych nauczanie religii odbywa się w szkołach publicznych. Z kolei tutaj wyróżnić można dwie formy takiego nauczania: obligatoryjną i fakultatywną. System obligatoryjny po-

⁶ Zob. J. K r u k o w s k i, *Stanowisko Kościoła katolickiego w relacji do państwa w sprawie nauczania religii w szkołach*, tamże, s. 19-22.

⁷ Szerzej na ten temat: W. Ł ą c z k o w s k i, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie legalności instrukcji MEN dotyczących powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, tamże, s. 69-84.

lega na tym, iż nauczanie religii traktuje się jako przedmiot obowiązkowy dla wszystkich uczniów⁸. W systemach tych jednakże najczęściej istnieje możliwość zwolnienia z zajęć tych uczniów, których rodzice złożą oświadczenie, iż nie życzą sobie, by ich dzieci uczestniczyły w lekcjach religii. Wówczas dla tych dzieci najczęściej organizuje się jakieś zajęcia zastępcze (etyka, wychowanie moralne itp.)⁹. System ten funkcjonuje w większości krajów zachodnioeuropejskich (Austria, Dania, Finlandia, Niemcy, Wielka Brytania, Norwegia, Holandia, Belgia, Irlandia). W systemach fakultatywnych nauczanie religii w szkołach publicznych odbywa się na życzenie rodziców, uczniowie zaś nie uczęszczający na katechizację najczęściej nie muszą uczestniczyć w żadnej formie zajęć zastępczych (Hiszpania, Portugalia, Szwecja, Włochy)¹⁰. Spośród krajów europejskich nauczanie religii w szkołach publicznych nie jest możliwe we Francji¹¹, w Albanii i na Białorusi.

IV. PRAWO OBOWIĄZUJĄCE¹²

1. PODSTAWY PRAWNE

Podstawy prawne nauczania religii w Polsce stanowią:

1. Konstytucja RP z 02.04.1997 r.;
2. Konkordat z 28.07.1993 r.;
3. Ustawa z 07.09.1991 r. o systemie oświaty;
4. Ustawy wyznaniowe regulujące w sposób indywidualny status prawny poszczególnych wyznań¹³;

⁸ Na temat nauczania religii w formie obowiązkowej szerzej w: K. W a r c h a ł o w s k i, *Nauczanie religii w formie obowiązkowej w umowach konkordatowych z państwami europejskimi*, „Prawo Kanoniczne”, 40(1997), nr 3-4, s. 203-238.

⁹ Zob. J. K r u k o w s k i, *Konkordat polski – znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 136.

¹⁰ Zob. A. Ł a d a ż y Ń s k i, *Nauczanie religii w szkołach publicznych*, [w:] M. A d a m c z a k, A. Ł a d a ż y Ń s k i, *Edukacja w krajach rozwiniętych. Skrypt dla studentów z pedagogiki porównawczej*, Stałowa Wola 1999, s. 277-283.

¹¹ Z wyjątkiem trzech departamentów Alzacji i Lotaryngii, gdzie nadal obowiązuje konkordat napoleoński i w związku z tym nie została wprowadzona ustawa z 1882 r. o szkole świeckiej. W departamentach tych nauczanie religii w szkołach jest obowiązkowe.

¹² Artykuł uwzględnia stan prawny na dzień 15 V 2000 r.

¹³ Ustawa z 21.04.1936 r. o stosunku państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP (Dz.U. 36.30.240 z późn. zm.), ustawa z 21.04.1936 r. o stosunku państwa do Karańskiego Związku Religijnego w RP (Dz.U. 36.30.241 z późn. zm.), ustawa z 17.05.1989 r. o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP (Dz.U. 89.29.154 z późn. zm.), ustawa z 13.05.1991 r. o stosunku państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego

5. Rozporządzenie MEN z 14.04.1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. 92.36.155; zm.: Dz.U. 93.83.390; 99.67.753);

6. Dokumenty prawa międzynarodowego.

Konstytucja w art. 53, ust. 4 stwierdza lakonicznie, iż „religia Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej¹⁴ może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób”, ustawa zaś o systemie oświaty, precyzując zapis konstytucyjny, stwierdza, iż „uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci, szkoły publiczne podstawowe organizują naukę religii na życzenie rodziców, szkoły publiczne ponadpodstawowe – na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie”.

Przepisy te tworzą rozwiązanie systemowe, które określane jest w literaturze systemem nauczania fakultatywnego. Oznacza to, iż negatywna ocena z tego przedmiotu nie decyduje o promocji ucznia do następnej klasy, chociaż ocena z religii jest umieszczana na świadectwie szkolnym.

Rozwiązania zastosowane w Polsce są zgodne z normami prawa międzynarodowego, a przede wszystkim z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka (art. 18) oraz Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 18). Wprawdzie żaden z tych aktów nie precyzuje ściśle, w jakiej formie ma być zorganizowane nauczanie religii w szkołach publicznych w poszczegól-

w RP (Dz.U. 91.66.287 z późn. zm.), ustawa z 13.05.1994 r. o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP (Dz.U. 94.73.323 z późn. zm.), ustawa z 13.05.1994 r. o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (Dz.U. 94.73.324 z późn. zm.), ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku państwa do Kościoła Polskokatolickiego w RP (Dz.U. 95.97.482 z późn. zm.), ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP (Dz.U. 95.97.481 z późn. zm.), ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP (Dz.U. 95.97.480 z późn. zm.), ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP (Dz.U. 95.97.479 z późn. zm.), ustawa z 20.02.1997 r. o stosunku państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP (Dz.U. 97.41.253 z późn. zm.), ustawa z 20.02.1997 r. o stosunku państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w RP (Dz.U. 97.41.254 z późn. zm.), ustawa z 20.02.1997 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w RP (Dz.U. 97.41.252 z późn. zm.), ustawa z 20.02.1997 r. o stosunku państwa do Gmin Żydowskich w RP (Dz.U. 97.41.251 z późn. zm.).

¹⁴ Pod pojęciem „związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej” należy rozumieć nie tylko te związki, których status prawny oparty został na ustawie, ale także wszystkie inne, które działają w sposób legalny. W związku z tym nauczanie religii w szkołach mogą prowadzić również związki wyznaniowe wpisane do rejestru. Zob. M. P i e t r z a k, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999, s. 281.

nych krajach – to zawsze jest zależne od aktualnych uwarunkowań społeczno-politycznych oraz od tradycji – jednakże przyjęte standardy nakładają na państwa-strony wyraźny obowiązek „poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami” (art. 18 ust. 4 Paktu). Z postanowień tych wynika, iż państwo jest zobowiązane do stworzenia warunków do nauczania religii w szkołach publicznych, jeśli taka forma w danym kraju jest akceptowana przez rodziców i opiekunów prawnych¹⁵.

2. NAUCZYCIELE RELIGII

W zakresie stosunku pracy, jaki nawiązują z dyrektorami szkół nauczyciele religii, obowiązują – podobnie jak w przypadku innych nauczycieli – przepisy Karty Nauczyciela. Przepisy te jednak uwzględniają pewną specyficzność ich statusu, a dotyczy to przede wszystkim ich kwalifikacji, zatrudniania, ocen oraz ustania stosunku pracy.

1° *Kwalifikacje nauczycieli religii*

Kwalifikacje zawodowe nauczycieli religii są przedmiotem uzgodnień pomiędzy MEN a zwierzchnikami poszczególnych związków wyznaniowych. Tego rodzaju uzgodnienia zostały dokonane z Konferencją Episkopatu Polski (porozumienie z 08.06.1993 r.), z Kościołami zrzeszonymi w Polskiej Radzie Eklezjastycznej (porozumienie z 24.10.1994 r.) oraz z Zarządem Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego (porozumienie z 13.02.1995 r.). O posiadaniu przez kandydata odpowiednich kwalifikacji zawodowych stwierdzają właściwe instancje poszczególnych Kościołów. Tymi instancjami są:

- dla Kościoła katolickiego – biskupi diecezjalni,
- dla Kościoła prawosławnego – biskupi diecezjalni,
- dla Kościoła Polskokatolickiego – pierwszy biskup Kościoła z siedzibą w Warszawie,
- dla Starokatolickiego Kościoła Mariawitów – Biskup Naczelny Kościoła z siedzibą w Płocku,
- dla Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego – biskup Kościoła z siedzibą w Warszawie,

¹⁵ Zob. H. Suchocka, *Nauczanie religii w szkole w świetle konstytucji i ustawodawstwa wybranych państw europejskich*, [w:] *Nauczanie religii [...]*, s. 81-85.

- dla Kościoła Ewangelicko-Reformowanego – Konsystorz Kościoła z siedzibą w Warszawie,
- dla Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego – superintendenti okręgowi,
- dla Kościoła Chrześcijan-Baptystów – prezbiterzy okręgowi,
- dla Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego – przewodniczący diecezji Kościoła.

W praktyce samo skierowanie wydane przez właściwą władzę kościelną świadczyć będzie o posiadaniu przez kandydata kwalifikacji do nauczania religii.

2° *Zatrudnianie nauczycieli religii*

Zatrudnienie nauczyciela religii może być dokonane jedynie po wcześniejszym uzyskaniu tzw. misji kanonicznej, tj. pisemnego imiennego skierowania do danej szkoły, wystawionego przez kompetentną władzę kościelną. Podstawę prawną stanowią tutaj art. 12 ust. 3 Konkordatu z 1993 r. (dotyczy tylko Kościoła katolickiego), który stanowi, iż „nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie (*missio canonica*) od biskupa diecezjalnego [...]”, oraz § 5 ust. 1 rozporządzenia MEN z 14.04.1992 r., który stwierdza, iż „szkoła może zatrudnić nauczyciela religii – katechetę szkolnego, zwanego dalej „nauczycielem religii, wyłącznie na podstawie imiennego, pisemnego skierowania do danej szkoły, wydanego przez:

- w przypadku Kościoła katolickiego – właściwego biskupa diecezjalnego;
- w przypadku innych wyznań – właściwych biskupów lub zwierzchników Kościołów albo związków wyznaniowych”.

Wymóg ten podyktowany jest następującą przesłanką: Kościoły i związki wyznaniowe muszą mieć możliwość wpływu na obsadę stanowiska katechety, gdyż katecheta danego wyznania jest nie tylko nauczycielem i wychowawcą, ale także i przede wszystkim naucza prawd wiary, a przecież chodzi tutaj nie o prawdy wiary, w które wierzy katecheta, lecz o prawdy, które stanowią depozyt wiary danego Kościoła. Misja kanoniczna jest zatem gwarantem wierności danego katechety doktrynie Kościoła¹⁶. Warunkiem otrzymania misji kanonicznej jest spełnienie warunków dotyczących wykształcenia oraz moralności.

Powyższe przepisy wskazują, iż dokument misji kanonicznej wydaje – w przypadku Kościoła katolickiego – biskup diecezjalny. Przy weryfikacji legalności

¹⁶ Zob. K r u k o w s k i, dz. cyt., s. 139.

tego dokumentu należy pomocniczo stosować przepisy prawa kanonicznego. Otóż:

a) ponieważ władza w Kościele katolickim ma charakter terytorialny, misja kanoniczna musi pochodzić od biskupa diecezjalnego właściwego miejscowo;

b) należy wiedzieć, iż ci biskupi (kapłani), którzy pełnią w danej diecezji funkcje wikariuszy generalnych lub wikariuszy biskupich, występują w imieniu biskupa diecezjalnego bez dodatkowych upoważnień (mają oni władzę zastępczą, a nie własną);

c) ponadto inni pracownicy kurii biskupich mogą działać z upoważnienia biskupa diecezjalnego – wówczas konieczne jest upoważnienie wyraźne.

Misja kanoniczna jest skierowaniem do danej – wymienionej w samym dokumencie – szkoły czy przedszkola. W razie przeniesienia do innej szkoły konieczna jest nowa misja kanoniczna.

3° *System awansu zawodowego*

W obszarze zmian w systemie edukacji priorytetową sprawą stała się pragmatyka awansu zawodowego i płacowego nauczycieli. Znowelizowana Karta Nauczyciela kładzie nacisk, aby realizatorem i współtwórcą zmian w każdej klasie szkolnej był dobrze przygotowany i dobrze motywowany nauczyciel. W tym celu zaprojektowano nowe zasady i procedury działania w tym zakresie, układające się w zwarty system, którego elementami są:

- „intensyfikacja kształcenia, doksztalcania i doskonalenia nauczycieli i kandydatów do zawodu nauczycielskiego,
- nowe szczeble awansu merytorycznego powiązanego z oceną pracy i elementami twórczości i innowacyjności w pracy,
- nowe funkcje nauczycielskie (tzw. średni szczebel kierowania w szkole),
- podstawy prawne stosunku pracy i godne wynagrodzenie nauczyciela”¹⁷.

W powyższym systemie ważnym mechanizmem podnoszenia jakości pracy nauczycielskiej są przede wszystkim nowe szczeble awansu zawodowego nauczyciela. Karta Nauczyciela wprowadza czterostopniową hierarchię: nauczyciel stażysta, nauczyciel kontraktowy, nauczyciel mianowany, nauczyciel dyplomowany. Awans na kolejny szczebel oznacza znaczne różnice w płacy, ale

¹⁷ J. Piela chowski, *Organizacja i zarządzanie oświatą i szkołą*, Poznań 1999, s. 201.

uzależniony jest z jednej strony od inicjowania własnego rozwoju i doskonalenia swoich zawodowych kompetencji, a z drugiej – od oceny pracy. Karta określa te wymagania w art. 9b, ust. 1, pkt 1. Nadanie nauczycielowi kolejnego stopnia hierarchii zawodowej uzależnione jest więc od następujących warunków: posiadania kwalifikacji, tzn. wyższego wykształcenia z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończenia zakładu kształcenia nauczycieli (jeżeli zatrudniony jest na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje), odbycia stażu z zastrzeżeniem art. 9e, ust. 1-3, zakończonego pozytywną oceną dorobku zawodowego, o której mowa w art. 9c, ust. 6, oraz w przypadku: nauczyciela stażysty – uzyskania akceptacji komisji kwalifikacyjnej po przeprowadzonej rozmowie, nauczyciela kontraktowego – zdania egzaminu przed komisją egzaminacyjną, nauczyciela mianowanego – uzyskania akceptacji komisji kwalifikacyjnej.

Znowelizowana Karta Nauczyciela nie precyzuje dodatkowych warunków oraz wymagań, jakie powinni spełniać nauczyciele religii – warunków i wymagań wynikających ze specyfiki nauczanego przedmiotu. Należy wyrazić nadzieję, że stanie się to przedmiotem uzgodnień pomiędzy MEN a związkami wyznaniowymi. Uzgodnienia winny zawierać jasne kryteria dotyczące aktywności intelektualnej i pastoralnej katechetów, a także zasady oficjalnego potwierdzania ich osiągnięć i postaw oraz kompetencji merytorycznych, metodycznych i pedagogiczno-formacyjnych.

4° *Ocena pracy nauczyciela religii*

Nauczyciele religii podlegają takiej samej ocenie pracy, jak i inni nauczyciele zatrudnieni w szkole zgodnie z §§ 1-10 rozporządzenia MEN z 19.02.1997 r. w sprawie kryteriów oraz szczegółowych zasad i trybu dokonywania oceny pracy nauczyciela oraz zadań i obowiązków dyrektora szkoły w zakresie opieki nad nauczycielami rozpoczynającymi pracę w zawodzie (Dz.U.97.18.101), z tym że dyrektor szkoły – oprócz wszystkich innych wymogów przewidzianych prawem – w tym wypadku uwzględnić powinien merytoryczną ocenę nauczyciela religii, ustaloną przez właściwą władzę kościelną (§ 11 wymienionego rozporządzenia).

Naturalną rzeczą jest, iż w dokonywaniu oceny nauczyciela religii jakiś udział winny mieć władze kościelne, a sama opinia winna być wynikiem uzgodnień stanowisk. Przepisy ministerialne dość lakonicznie załatwiają problem, stanowiąc, iż dyrektor szkoły powinien uwzględnić merytoryczną ocenę, ustaloną przez władze kościelne. W praktyce bowiem istnieje potrzeba ściślejszego kontaktu na linii: dyrekcja szkoły – władze kościelne. Stąd nie dziwi fakt, iż na szczeblach lokalnych podejmowane są próby bardziej szczegółowych usta-

leń trybu postępowania w procesie dokonywania ocen nauczycieli religii. Jednym z przykładów jest porozumienie, jakie zostało zawarte pomiędzy biskupem sandomierskim a Kuratoriami Oświaty w Tarnobrzegu, Rzeszowie i Kielcach w sprawie dokonywania oceny pracy nauczycieli religii¹⁸. Istotny tutaj jest § 3 porozumienia, zgodnie z którym „na katechezie, która wiąże się z oceną pracy nauczyciela, winien być obecny:

1. Ksiądz proboszcz parafii, na terenie której znajduje się szkoła lub placówka oświatowa, albo
2. Ksiądz – dekanalny wizytator katechetyczny (ksiądz dekanalny koordynator katechetyczny) albo
3. Ksiądz – diecezjalny wizytator katechetyczny lub inny ksiądz wyznaczony przez Biskupa Diecezjalnego.
4. W przypadku oceny księdza proboszcza winien być obecny ksiądz wymieniony w pkt. 2 albo ksiądz wymieniony w pkt. 3”.

Paragraf 4 wymienionego porozumienia – wychodząc nieco poza dyrektywę MEN – nakazuje, aby dyrektor szkoły dokonując oceny nauczyciela religii uzgodnił ocenę pracy nauczyciela religii z osobą wymienioną w § 3. Ponadto osoba, o której mowa w § 3, wystawia pisemną propozycję oceny.

Oczywiście porozumienie powyższe sporządzone jest w sposób dość nieporadny i, być może, nawet nie do końca zgodny z prawem. Przede wszystkim władze kościelne nie mogą wyręczać dyrektora w jego obowiązku dokonania oceny. Jednakże godna uwagi jest sama idea nawiązania współpracy pomiędzy „oboma ośrodkami władzy” nauczyciela religii.

Nieco inne rozwiązanie zaproponował WNK Kurii Metropolitalnej w Przemyślu. Do dokonywania oceny merytorycznej katechetów (księży, sióstr zakonnych pełniących funkcję katechetek świeckich) wyznaczono sześć osób w archidiecezji. Są nimi diecezjalni wizytatorzy nauki religii i metodycy katechezy. Ponadto uzgodniono z Kuratorem Oświaty Województwa Podkarpackiego, że jeśli na katechezie związanej z oceną pracy nauczyciela religii obecny jest tylko wizytator, to oprócz oceny merytorycznej sporządza on również opinie metodyczne. Zalecono także, aby w powyższej katechezie uczestniczył proboszcz parafii, na terenie której znajduje się szkoła. Wśród trudności związanych z dokonywaniem oceny pracy nauczyciela religii należy wymienić: zaniebdywanie oceny, niedokonywanie jej w czasie określonym przez przepisy, brak znajomości przepisów dotyczących oceniania katechety (wielu dyrektorów dokonywało ocen pracy bez uwzględnienia oceny władzy

¹⁸ Tekst dokumentu znajduje się na stronie internetowej Diecezji Sandomierskiej.

kościelnej, ta sytuacja jednak powoli ulega unormowaniu), nieuwzględnianie specyficzności przedmiotu, jakim jest religia, i całego zakresu obowiązków katechety wynikających z powierzonej misji kanonicznej, chociażby współpracy z księdzem proboszczem czy związania pracy katechetycznej w szkole z duszpasterstwem parafialnym, niebranie pod uwagę, że jednak metodyka i dydaktyka katechezy mają również swoją szczególną specyfikę. Poważnym problemem jest także brak precyzyjnych przepisów, które winny być uzgodnione przez przedstawicieli Episkopatu Polski i MEN co do rozumienia terminu „właściwa władza kościelna”, tzn. kogo konkretnie należy rozumieć pod tym terminem i kto powinien być przy ocenie pracy katechety, księdza proboszcza, wizytatora dekanalnego i diecezjalnego, jeśli jednocześnie są oni czynnymi katechetami¹⁹.

5° Przeniesienie

W związku z tym, iż w warunkach polskich sporą liczbę katechetów stanowią duchowni bądź członkowie zgromadzeń zakonnych, dość częstą sytuacją będzie przeniesienie nauczyciela religii do innej szkoły, a najczęściej do innej miejscowości przez odpowiednie władze kościelne. W sytuacji nauczycieli niemianowanych będziemy tutaj mieli do czynienia z ustaniem jednego stosunku pracy i nawiązaniem kolejnego. W przypadku nauczycieli mianowanych stosuje się w tym względzie przepisy znowelizowanej Karty Nauczyciela. Zgodnie z przepisem art. 18, ust. 5 „przeniesienia nauczyciela religii zatrudnionego na podstawie mianowania, który otrzymał na podstawie odrębnych przepisów skierowanie do innej szkoły, dokonuje dyrektor szkoły, do której nauczyciel otrzymał skierowanie, w porozumieniu z dyrektorem szkoły, w której nauczyciel jest zatrudniony, i po zawiadomieniu organów prowadzących te szkoły”. W związku z przenoszeniem mianowanych nauczycieli religii wydane zostaną odrębne przepisy szczegółowe²⁰.

6° Ustanie stosunku pracy

Rozwiązanie umowy o pracę z nauczycielem religii może nastąpić we wszystkich przewidzianych prawem wariantach.

¹⁹ Braki powyższe ujawniły się w trakcie dokonywania ocen przez współautora niniejszego artykułu w woj. podkarpackim.

²⁰ Artykuł niniejszy oddany został do druku w maju 2000 r., nie uwzględnia zatem ewentualnych przepisów późniejszych.

– Rozwiązanie umowy za porozumieniem stron

Ten sposób rozwiązania stosunku pracy często określany jest w literaturze jako bezkonfliktowy. W przypadku zatrudnienia nauczyciela religii sposób ten może jednak stanowić zarzewie konfliktu w sytuacji, gdy strony stosunku pracy: dyrektor szkoły i nauczyciel religii dokonują rozwiązania stosunku pracy bez porozumienia z trzecim podmiotem zainteresowanym w tej mierze, jakim jest władza zwierzchnia danego związku wyznaniowego, która skierowała tegoż nauczyciela do pracy w określonej placówce. Zatem w przypadku rozwiązania umowy o pracę za porozumieniem stron z nauczycielem religii sposób ten można będzie uznać rzeczywiście za bezkonfliktowy jedynie wówczas, gdy stroną tego porozumienia będzie także określony związek wyznaniowy.

– Rozwiązanie umowy za wypowiedzeniem

Umowa o pracę może wygasnąć zarówno poprzez wypowiedzenie dokonane przez nauczyciela religii, jak i pracodawcę, tj. dyrektora szkoły.

Wypowiedzenie umowy przez pracodawcę – zgodnie z art. 30 § 4 k.p. – musi być uzasadnione²¹. Przyczyny tego wypowiedzenia mogą leżeć bądź po stronie podmiotu zatrudniającego²², bądź pracownika²³. Na uwagę zasługuje sytuacja, gdy wypowiedzenie następuje z przyczyn zawinionych przez pracownika. Podkreślić należy, iż dyrektor szkoły nie ma tutaj tak szerokich uprawnień, jakie wynikałyby z przepisów ogólnych kodeksu pracy. Przede wszystkim dyrektor nie może dokonać wypowiedzenia, kierując się zasadą osiągnięcia lepszych wyników pracy. Dyrektor szkoły bowiem w tym przypadku nie ma wystarczających możliwości (narzędzi) do dokonania w pełni obiektywnej oceny skuteczności pracy nauczyciela religii. Jednakże gdyby dokonując rozwiązania umowy o pracę poprzez wypowiedzenie na podstawie powyższych racji działał w uzgodnieniu z władzami związku wyznaniowego – jego działanie byłoby uzasadnione.

²¹ Kodeks pracy nie zawiera katalogu tych przyczyn, które mogą stanowić podstawę wypowiedzenia. Kryteria dopuszczalności wypowiedzenia wypracowane zostały przez doktrynę prawa pracy na podstawie orzecznictwa Sądu Najwyższego. Zob. Z. S a l w a, *Nawiązanie i rozwiązanie umowy o pracę*, Bydgoszcz 2000, s. 79-84. Zgodnie z przepisami Karty Nauczyciela najbardziej naturalną przyczyną wygaśnięcia stosunku pracy w tym trybie jest uzyskanie przez nauczyciela negatywnej oceny pracy dokonanej w trybie i na zasadach art. 6a KN.

²² Do tych przyczyn zaliczyć należy m.in. potrzebę zmniejszenia zatrudnienia z powodów ekonomicznych lub w związku ze zmianami organizacyjnymi.

²³ Mogą to być przyczyny zawinione lub niezawinione przez pracownika. Do przyczyn zawinionych należy zaliczyć nienależyte wykonywanie obowiązków pracowniczych, do niezawinionych: niskie kwalifikacje zawodowe, małą wydajność pracy itp.

W przypadku wypowiedzenia umowy przez nauczyciela religii stosowana jest w pełni kodeksowa zasada swobody wypowiedzania umów – zatem decyzja pracownika wypowiedzającego umowę nie musi być uzasadniana żadnymi przyczynami. Zasada ta ulega pewnemu ograniczeniu w przypadku nauczycieli zatrudnionych na podstawie mianowania, a mianowicie stosunek pracy z takim nauczycielem może ulec rozwiązaniu na jego wniosek (wypowiedzenie), jednakże wypowiedzenie takie winno być złożone na trzy miesiące przed końcem roku szkolnego (art. 23, ust. 2, pkt 1 KN). O dokonaniu wypowiedzenia umowy przez nauczyciela religii dyrektor szkoły powiadamia władze określonego związku wyznaniowego.

– Rozwiązanie umowy bez wypowiedzenia

Nie ulega wątpliwości, iż rozwiązanie umowy o pracę w tym trybie należy do najbardziej drastycznych. Przyczyny uzasadniające rozwiązanie stosunku pracy z przyczyn zawinionych przez pracownika wylicza taksatywnie kodeks pracy w art. 52, § 1²⁴. Ponadto umowa o pracę może zostać rozwiązana w sposób natychmiastowy także z przyczyn niezawinionych przez pracownika, które to przyczyny – także wyczerpująco – wylicza kodeks pracy w art. 53, § 1²⁵. Jednakże w przypadku nauczycieli religii przepisy kodeksu pracy stosuje się jedynie w sprawach nie uregulowanych przepisami Karty Nauczyciela, które stanowią klasyczne *lex specialis*.

4° Rozwiązanie stosunku pracy na skutek cofnięcia „misji kanonicznej”

Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja, gdy nauczyciel religii – wskutek cofnięcia przez związek wyznaniowy misji kanonicznej w ciągu roku szkolnego – utraci w ten sposób kwalifikacje zawodowe do nauczania religii. Najpierw należy zadać pytanie, czy utrata ta może nastąpić bez winy pracownika. Taka

²⁴ „Pracodawca może rozwiązać umowę o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika w razie: 1) ciężkiego naruszenia przez pracownika podstawowych obowiązków pracowniczych, 2) popełnienia przez pracownika w czasie trwania umowy o pracę przestępstwa, które uniemożliwia dalsze zatrudnianie go na zajmowanym stanowisku, jeżeli przestępstwo jest oczywiste lub zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem, 3) zawinionej przez pracownika utraty uprawnień koniecznych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku”.

²⁵ „Pracodawca może rozwiązać umowę o pracę bez wypowiedzenia: 1) jeżeli niezdolność pracownika do pracy wskutek choroby trwa: a) dłużej niż 3 miesiące – gdy pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy krócej niż 3 miesiące, b) dłużej niż łączny czas pobierania z tego tytułu wynagrodzenia i zasiłku – gdy pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy co najmniej 6 miesięcy lub jeżeli niezdolność do pracy została spowodowana wypadkiem przy pracy albo chorobą zawodową; 2) w razie usprawiedliwionej nieobecności pracownika w pracy z innych przyczyn niż wymienione w pkt 1, trwającej dłużej niż jeden miesiąc”.

sytuacja – z punktu widzenia przepisów prawa pracy – nie jest dopuszczalna. Przede wszystkim zaś podstawą takiej decyzji nie może być np. pogorszenie się stanu zdrowia i sytuacji temu podobne²⁶. Wydaje się jednak, iż stosunek zależności, jaki zachodzi pomiędzy nauczycielem religii a jego kościelną władzą zwierzchnią, winien być interpretowany według przepisów prawa wewnętrznego danego związku wyznaniowego. W przypadku Kościoła katolickiego biskupi diecezjalni – tak na mocy ogólnej władzy prawodawczej w swoich diecezjach, jak i na podstawie prawa powszechnego – mogą w sposób swobodny mianować, zwalniać i przenosić katechetów. Przede wszystkim zaś takie kompetencje wynikają z kanonów 775, § 1 oraz 805 KPK. Kanon 705, § 1 KPK daje ogólną dyspozycję, iż „zadaniem biskupa diecezjalnego jest wydawanie norm odnośnie do katechezy”. Natomiast kan. 805 stanowi kategorycznie, iż „w doniesieniu do własnej diecezji ordynariusz miejsca ma prawo mianowania lub zatwierdzania nauczycieli religii oraz usuwania lub żądania usunięcia, ilekroć wymaga tego dobro religii lub obyczajów”. Z powyższego przepisu wynika zatem, iż dobro religii lub dobre obyczaje są wystarczającą racją powzięcia decyzji o usunięciu katechety, który niekoniecznie musi być winien zaistniałego zagrożenia. Oddzielny problem stanowi sytuacja, gdy misja kanoniczna zostaje katechezie cofnięta w trakcie roku szkolnego z jego winy. Cofnięcie misji może nastąpić w sytuacji, gdy nauczyciel postępuje niemoralnie bądź naucza niezgodnie z doktryną danego związku wyznaniowego. W kwestii szczegółowych rozstrzygnięć w sytuacji takiego *casusu* istnieje rozbieżność opinii. W naszym przekonaniu wobec nauczycieli: ustępującego i obejmującego obowiązki należy przedsięwziąć następujące działania:

a) nauczyciel ustępujący – zgodnie z przepisem rozporządzenia – utracił uprawnienia do nauczania religii. Utrata ta nastąpiła z jego winy, zatem nie stosuje się tutaj przepisów o wypowiedzeniu stosunku pracy, lecz przepisy dotyczące bezzwłocznego rozwiązania stosunku o pracę – zgodnie z art. 52, § 1, ust. 3²⁷. W sytuacji utraty uprawnień dyrekcja szkoły nie jest zobowiązana dokonywać jakichś dodatkowych ocen, sam bowiem fakt utraty uprawnień jest wystarczającym powodem rozwiązania stosunku pracy. Nie ma tutaj znaczenia, czy utrata uprawnień jest stała czy tylko na określony czas²⁸;

b) wprawdzie § 5, ust. 3 rozporządzenia MEN stanowi, iż w razie skierowania przez dany Kościół lub związek wyznaniowy innej osoby do nauczania re-

²⁶ Zob. wyrok SN z 26.10.1984 r., PRN 142/84, OSNCP 1985, z. 7, poz. 99.

²⁷ „Pracodawca może rozwiązać umowę o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika w razie: [...] zawinionej przez pracownika utraty uprawnień koniecznych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku”.

²⁸ Zob. S a l w a, dz. cyt., s. 144.

ligii w ciągu roku szkolnego – koszty z tym związane pokrywa tenże związek wyznaniowy. Jednakże nie można tego przepisu rozumieć w ten sposób, iż nowo zatrudniony nauczyciel świadczy pracę w szkole, natomiast wynagrodzenia za nią będzie domagać się od swego związku wyznaniowego. Podmiotem zatrudniającym jest tutaj dyrektor szkoły – zatem na dyrektorze szkoły ciążyć będzie obowiązek wypłaty wynagrodzenia. Dyrekcja szkoły w drodze porozumienia ustala, w jakiej formie dany związek wyznaniowy dokonywać będzie stosownych wpłat na rzecz szkoły w związku z zatrudnieniem takiego nauczyciela. W razie gdyby związek wyznaniowy nie wywiązywał się z tego obowiązku, na dyrektorze szkoły nadal ciąży obowiązek wypłaty wynagrodzenia, a następnie przysługiwać mu będzie regres na drodze cywilnoprawnej w stosunku do władz związku wyznaniowego za poniesione koszty w związku z zatrudnieniem nowego nauczyciela religii.

W związku z tym, że określenie winy, czy też jej braku, ma tutaj dla nauczyciela religii kolosalne znaczenie, wydaje się, iż władze zwierzchnie danego związku wyznaniowego, które podejmują w ciągu roku decyzję o cofnięciu katechecie skierowania do nauczania religii, winny w oficjalnym piśmie, skierowanym do dyrekcji szkoły, podać przyczyny tej decyzji, a w szczególności określić, czy podjęta ona została z przyczyn zawinionych przez nauczyciela, czy też nie. Z punktu widzenia uprawnień przysługujących zwalnianemu nauczycielowi nie ulega wątpliwości, że wraz z cofnięciem misji – gdy nastąpi to bez jego winy – rozpoczyna się dla niego bieg wypowiedzenia, pomimo iż utracił on możliwość świadczenia pracy.

W znowelizowanej Karcie Nauczyciela została przewidziana sytuacja utraty skierowania do nauczania religii przez nauczyciela mianowanego (art. 23, ust. 1, pkt 6). Zgodnie z dyspozycją zawartą w ust. 2, pkt 6 tegoż artykułu stosunek pracy w takiej sytuacji ustaje z końcem tego miesiąca, w którym nastąpiło cofnięcie skierowania do nauczania religii. Zatem dla ustawodawcy w sytuacji utraty misji kanonicznej przez nauczyciela religii rzeczą obojętną jest ustalenie, co było przyczyną utraty skierowania. Wydaje się, iż także obojętny jest późniejszy los takiego nauczyciela. Należy zauważyć, iż chodzi tutaj nie o nauczyciela początkującego, ale o nauczyciela z pewnym dorobkiem, a może już zbliżającego się do wieku emerytalnego. Zatem można powiedzieć, iż w przepisach znowelizowanej Karty Nauczyciela zadbano jedynie o interes poszczególnych związków wyznaniowych, nie troszcząc się całkowicie o interes konkretnego człowieka – nauczyciela religii, który staje w sytuacji utraty uprawnień do wykonywania zawodu²⁹.

²⁹ Zdajemy sobie, że jest to problem trudny do rozwiązania, jednakże w innych krajach,

3. ORGANIZACJA NAUKI RELIGII

Szkoła ma obowiązek zorganizowania lekcji religii danego wyznania, jeśli w danej szkole jest przynajmniej siedmiu uczniów tego wyznania, których rodzice (lub sami uczniowie) zyczą sobie uczestniczenia w nich. W przypadku, gdy liczba uczniów tego wyznania jest mniejsza, istnieje możliwość zorganizowania lekcji religii w grupach międzyszkolnych lub pozaszkolnych, przy czym uczniów w punkcie katechetycznym nie może być mniej niż trzech. W związku z tym rozstrzygnięciem wysuwany jest w literaturze zarzut, iż „nie jest ono [rozporządzenie – przyp. W. J., A. M.] w stanie zapewnić pełnego poszanowania zasady równouprawnienia dzieci, bez względu na wyznawaną religię oraz że określony przez MEN limit nie ma upoważnienia ustawowego”³⁰.

Rozwiązanie przyjęte przez MEN trudno jednak uznać za dyskryminujące, przepis ten bowiem uzasadniony jest względami natury praktycznej. Można ewentualnie dyskutować nad korektą tego limitu, natomiast całkowite jego usunięcie doprowadziłoby do sytuacji wręcz absurdalnych. Można bowiem założyć teoretycznie taką sytuację, gdzie wszyscy uczniowie w danej klasie czy nawet szkole są innego wyznania – zatem byłaby potrzeba zatrudnienia tyluż samo nauczycieli. A jak wówczas należałoby rozwiązać związane z tym faktem problemy lokalowe? – niech już odpowiedzą autorzy tego zarzutu. Nauka religii we wszystkich typach szkół odbywa się w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Ze względu na brak kadry nauczycielskiej wymiar ten może zostać zmniejszony o połowę.

4. NADZÓR NAD NAUCZANIEM RELIGII

Nadzór pedagogiczny nad nauczaniem religii pełnią dyrektorzy szkół oraz pracownicy resortowego nadzoru pedagogicznego. Nadzór ten prowadzony jest w zakresie: metodyki nauczania oraz zgodności z programem (§ 11 ust. 2 rozporządzenia MEN z 14.04.1992 r.). Dla katechety istotne są zadania dy-

np. w Niemczech, podejmowane są próby dokonania takich rozwiązań prawnych, które uwzględniając całkowicie dobro poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych, mają także na uwadze dobro ustępującego katechety. Wydaje się, iż najlepszym rozwiązaniem byłoby doprowadzenie do takiej sytuacji, aby nauczyciele religii mieli jednocześnie kwalifikacje zawodowe do nauczania innego przedmiotu. Wówczas utrata misji kanonicznej nie wiązałaby się automatycznie z utratą pracy i odejściem z zawodu nauczycielskiego.

³⁰ Zob. P i e t r z a k, dz. cyt., s. 281.

rektora szkoły związane ze sprawowaniem przez niego nadzoru pedagogicznego. Należą do nich:

- sukcesywne diagnozowanie i ocenianie poziomu pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej nauczyciela,
- udzielanie nauczycielom pomocy merytorycznej oraz inspirowanie do pracy twórczej i obfitującej w różnorakie innowacje³¹.

Ponadto do wizytowania lekcji religii upoważnieni są wizytatorzy wyznaczani przez władze kościelne. Listę osób upoważnionych do przeprowadzania wizytacji władze kościelne podają do wiadomości organom sprawującym nadzór.

5. PROGRAMY NAUCZANIA

Opracowywanie programów nauczania należy do zadań władz poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych. Zgodnie z § 4 rozporządzenia MEN z 24.04.1992 r. na stronie władz związków wyznaniowych ciąży jedynie obowiązek przedstawienia do wiadomości MEN zatwierdzonych przez siebie programów. Te same zasady dotyczą także obowiązujących podręczników do nauczania religii.

³¹ Zob. J. S z p e t, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 289. Ponadto rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 13 VIII 1999 r. (Dz.U. nr 67, poz. 759) określa ważne zadania dyrektora z punktu widzenia katechety: „§ 3.1. Dyrektor szkoły lub placówki, we współpracy z innymi nauczycielami zajmującymi stanowiska kierownicze w szkole lub placówce, sprawując nadzór pedagogiczny, wykonuje w szczególności następujące zadania: 1) opracowuje organizację mierzenia jakości pracy szkoły lub placówki w zakresie wymienionym w art. 13 ust. 1 i 2 ustawy, z uwzględnieniem lokalnych potrzeb, ustalając sposób jego wykonywania, dokumentowania oraz wykorzystania wyników, 2) planuje, organizuje i przeprowadza mierzenie jakości pracy szkoły lub placówki, uwzględniając zadania, o których mowa w § 2 ust. 2, 3) inspiruje i wspomaga nauczycieli w spełnianiu przez nich wymagań w zakresie jakości pracy szkoły lub placówki oraz w podejmowaniu nowatorstwa pedagogicznego, 4) przekazuje raport o jakości pracy szkoły lub placówki, o którym mowa w § 2 ust. 1 pkt 3, radzie szkoły lub placówki, radzie pedagogicznej, radzie rodziców i samorządowi uczniowskiemu, 5) opracowuje program rozwoju szkoły lub placówki, wykorzystując wyniki mierzenia jakości pracy szkoły lub placówki, 6) gromadzi informacje o pracy nauczycieli w celu dokonywania oceny ich pracy, według zasad określonych w odrębnych przepisach [...] § 4. Organy sprawujące nadzór pedagogiczny i dyrektorzy szkół i placówek prowadzą mierzenie jakości pracy szkół i placówek w szczególności przez: 1) badanie skuteczności działania szkoły lub placówki, porównując osiągnięte efekty z założonymi celami, 2) badanie osiągnięć edukacyjnych uczniów, 3) diagnozowanie wybranych obszarów pracy szkoły lub placówki, 4) zorganizowane i systematyczne obserwowanie osiągniętej jakości pracy szkoły lub placówki według ustalonych kryteriów, 5) hospitację polegającą w szczególności na obserwacji wiedzy, umiejętności i postaw uczniów”.

6. OCENY Z RELIGII NA ŚWIADECTWACH SZKOLNYCH

W zakresie zasad oceniania uczniów z przedmiotu „religia” („etyka”) nie obowiązuje rozporządzenie MEN z 19.04.1999 r. w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych (Dz.U. 99.41.413), które określa nowe zasady oceniania w zreformowanej szkole. Paragraf 1 ust. 5 tegoż rozporządzenia wprowadza bowiem zastrzeżenie, iż „zasady oceniania z religii (etyki) regulują odrębne przepisy”. Rozporządzenie powyższe odwołuje się w tym względzie do rozporządzenia MEN z 14.04.1992 r. Wprawdzie rozporządzenie to było już kilkakrotnie nowelizowane, jednakże przepis § 9 zasadniczo się nie zmienił. Zatem aktualnie obowiązujące zasady w tym względzie nie uległy zmianom i są następujące:

1) ocena z religii (etyki) jest umieszczana na świadectwie szkolnym bezpośrednio po ocenie ze sprawowania;

2) nie określa się na świadectwie, na jakie lekcje religii (etyki) uczeń uczęszczał (tzn. jaki związek wyznaniowy organizował lekcje, na które uczęszczał uczeń). Jest to podyktowane chęcią wyeliminowania wszelkich ewentualnych przejawów nietolerancji;

3) ocena ta nie ma wpływu na promocję ucznia do następnej klasy.

Ponadto oddzielnego omówienia wymaga kwestia oceniania w klasach I-III szkoły podstawowej oraz w sytuacji, gdy nauka religii jest prowadzona w grupach międzyszkolnych lub pozaszkolnych punktach katechetycznych. Rozporządzenie MEN z 19.04.1999 r. wprowadziło w klasach I-III szkoły podstawowej ocenę opisową. Jednakże oceny opisowej nie stosuje się z religii (etyki) ani też nie włącza się jej do treści oceny opisowej nauczania zintegrowanego. Ocena ta jest wystawiana według skali ocen przyjętej dla pozostałych etapów nauczania, tj. zgodnie z § 10 ust. 2 wymienionego rozporządzenia (skala 1-6). Ocena ta powinna być podana w treści świadectw i arkuszy ocen klas I-III.

W sytuacji, gdy zajęcia z religii prowadzone są w pozaszkolnych punktach katechetycznych (zajęcia te organizuje także organ prowadzący szkołę), ocena z religii wystawiana jest na świadectwie szkolnym wydawanym przez szkołę, do której dany uczeń uczęszcza, na podstawie zaświadczenia wydanego przez nauczyciela religii (etyki)³². Od momentu powrotu religii do szkoły po-

³² Zob. Informacja MEN w sprawie ocen z religii w r. szk. 1999/2000 (pismo okólne Departamentu Kształcenia i Wychowania MEN z 21.11.1999 r., nr DKW-4036-25/99/GP).

nawiane jest pytanie ze strony katechetów, nauczycieli i dyrektorów o wliczanie oceny z nauki religii do tzw. średniej. Otóż nie istnieje żadne formalne przeciwwskazanie, aby to czynić w praktyce szkolnej. W rozporządzeniu MEN z 14 IV 1992 r. stwierdzono jedynie, iż „ocena z religii (etyki) nie ma wpływu na promowanie ucznia do następnej klasy” (§ 9 ust. 2). Skoro nie ma żadnego przepisu, który wyłączałby ocenę z religii z tzw. średniej ocen, oznacza to, iż należy ją wliczać, stosując obowiązujące przepisy jak w przypadku innych przedmiotów. Wszelka inna interpretacja jest niesłuszna i nieuzasadniona i stanowi nadużycie. Jest ona krzywdząca wobec uczęszczających na katechezę z kilku względów. Przede wszystkim:

- zamazuje rzetelność informacji o podjętym wysiłku i osiągniętych wynikach pracy w szkole,

- jest niesprawiedliwa wobec równoprawnego traktowania przedmiotów – nauczanie religii (etyki) jest deprecjonowane.

Takie przekonanie wyrażają nie tylko katecheci, nauczyciele, ale i sami uczniowie. Pomijanie oceny z religii przy „średniej” jest więc działaniem antymotywacyjnym i antywychowawczym. Jedną z podstawowych funkcji oceniania w szkole są tzw. wzmocnienia pozytywne dla wszechstronnego rozwoju osobowego ucznia, we wszystkich sferach jego życia, w których religia (etyka) odgrywa zasadniczą rolę.

Niezależnie od stopnia zamieszczonego na świadectwie szkolnym katecheci religii katolickiej mają obowiązek wystawić uczniom kończącym szkołę podstawową, gimnazjum i szkołę ponadpodstawową dodatkowe dyplomy kościelne (nie świadectwa), zaopatrzone w swój podpis i pieczęć parafii, na której terenie znajduje się dana szkoła. Na tych dyplomach bądź zaświadczeniach kościelnych nie może być pieczęci szkoły publicznej, aby nie stwarzać pozorów, że w sytuacji wystawiania dodatkowego dokumentu rezygnujemy z oceny nauki religii na świadectwie szkolnym. Taki dokument jest wystawiany dla celów kościelnych, chociażby ze względu na bliższe przygotowanie do zawarcia małżeństwa, na podstawie zarządzeń władz kościelnych. W związku z tym, iż ocena z religii umieszczona na świadectwie szkolnym nie stwierdza, na jakie lekcje religii (etyki) dany uczeń uczęszczał, podobną praktykę prawdopodobnie stosować będą także inne Kościoły oraz związki wyznaniowe.

V. NADZÓR KATECHETYCZNY, DORADZTWO METODYCZNE I PROGRAMY NAUCZANIA W KOŚCIELE KATOLICKIM³³

1. NADZÓR KATECHETYCZNY

Celem nadzoru kościelnego jest doskonalenie systemu katechizacji z ukierunkowaniem na rozwój wiary ucznia (doprowadzenie do dojrzałej wiary) i formowanie katechetów o głębokiej wierze i dużej wiedzy, którzy byliby świadkami Chrystusa we współczesnej rzeczywistości. W przypadku Kościoła katolickiego nad stroną merytoryczną (także metodyczną) nauczania religii pieczę sprawują wizytatorzy kurialni. Nadzór ten prowadzony jest w trójstopniowej strukturze: Komisja Episkopatu ds. Wychowania Katolickiego, wydziały nauki katolickiej (referaty katechetyczne), wizytatorzy dekanalni powołani przez biskupa diecezjalnego.

Dla praktyki życia szkolnego istotne znaczenie ma przede wszystkim instytucja wydziałów nauki katolickiej. Do jej istotnych zadań należą:

- kierowanie całą działalnością katechetyczną;
- realizacja planu katechetycznego przyjętego na dany rok przez Komisję Episkopatu d/s Wychowania Katolickiego, uwzględniającego specyfikę diecezji i zatwierdzonego przez biskupa ordynariusza.

W szczególności zaś:

- wnioskowanie w sprawach doskonalenia zawodowego nauczycieli stosownie do ustalonych potrzeb;
- sprawdzanie jakości nauczania i wychowania religijnego;
- udzielanie pomocy katechetom początkującym;
- inspirowanie nauczycieli religii do podejmowania działalności innowacyjnej;
- prowadzenie stałej formacji katechetycznej kapłanów, sióstr zakonnych pełniących funkcję katechetek i katechetów świeckich, przede wszystkim w ramach rekolekcji i dni skupienia;
- gromadzenie informacji o pracy katechetów w celu dokonywania oceny ich pracy;
- organizowanie kongregacji, konferencji szkoleniowych i warsztatów metodycznych (we współpracy z ośrodkami doskonalenia nauczycieli);
- przygotowywanie i rozprowadzanie pomocy katechetycznych;
- organizowanie konkursów i olimpiad z wiedzy religijnej;

³³ Artykuł uwzględnia stan na dzień 15 V 2000 r.

– dokonywanie analizy sytuacji środowiskowej, w której ma się odbywać katechizacja.

Nadzór realizowany jest m.in. przez wizytacje i hospitacje. Lekcje religii potrzebują takich działań z tych samych powodów, co i inne zajęcia dydaktyczno-wychowawcze. Wizytatorów katechetycznych mianuje biskup diecezjalny. Wśród nich są wizytatorzy diecezjalni i dekanalni. Biskup diecezjalny może powołać również wizytatorów dla poszczególnych typów szkół, np. podstawowych, gimnazjów, liceów. Należy jednak podkreślić, że pierwszym wizytatorem katechezy w szkołach na terenie danej parafii i odpowiedzialnym za całość nauczania religii jest proboszcz parafii. Powołani do spełniania funkcji wizytatora powinni mieć przygotowanie pedagogiczne i dydaktyczne (każdy kapłan kończący wyższe seminarium duchowne spełnia ten warunek) i spore doświadczenie katechetyczne, aby wykonywana przez nich posługa przyczyniała się do podniesienia poziomu katechizacji. Referaty katechetyczne zobowiązane są do organizowania dla wizytatorów dekanalnych odpowiednich szkoleń³⁴.

Przeprowadzając wizytację zwraca się uwagę na:

- typ szkoły,
- kwalifikacje katechety,
- staż katechetyczny,
- wymiar godzin, w jakim odbywa się katechizacja,
- tygodniowy wymiar godzin katechety,
- szczegółowy rozkład materiału,
- realizację programu (tematy wpisywane do dziennika),
- warsztat katechetyczny (konspekty, podręczniki metodyczne, podręczniki ucznia, pomoce dydaktyczne itd.),
- jakość współpracy z dyrekcją szkoły i gronem nauczycielskim, przede wszystkim w aspekcie wychowawczym,
- udział katechety w radach pedagogicznych,
- jakość kontaktu z rodzicami uczniów,
- udział w różnych formach doskonalenia zawodowego,
- najważniejsze problemy katechety w szkole.

Po zakończonej katechezie wizytator w obecności dyrektora szkoły i proboszcza (jeśli uczestniczyli w wizytacji) przeprowadza z nauczycielem religii rozmowę pohospitacyjną, aby wspólnie ustalić, co się powiodło, a więc osią-

³⁴ T. K o c ó r, *Cele i zadania wizytacji katechetycznych*, [w:] *Aktywizowanie katechizowanych*, pod red. S. Kulpaczyńskiego, Lublin 1997, s. 161.

gnięcia, a co należy wyeliminować w przyszłości. Refleksje nad obserwowaną katechezą można przeprowadzić zwracając uwagę na:

- temat katechezy,
- stopień osiągnięcia celu dydaktycznego i wychowawczego,
- organizację zajęć,
- strukturę katechezy:
- wprowadzenie do katechezy (m.in. umiejętność zainteresowania uczniów, umotywowanie tematu, jasne postawienie problemu jednostki, treść wprowadzenia i jej powiązanie z życiem),
- rozwinięcie tematu (m.in. szczegółowe pytanie o cel dydaktyczny, treść jednostki, obecność Pisma św. przy prezentacji tematu, nawiązanie do liturgii i życia Kościoła),
- odpowiedź Bogu – zastosowanie (szczegółowe pytanie o cel wychowawczy, kształtowane postawy wynikające z treści, powiązanie tematu z życiem, modlitwa w katechezie),
- utrwalenie (ocena pytań stawianych przez katechetę, zapis do zeszytu, zadanie domowe),
- aktywizację uczniów,
- stosowane metody³⁵.

Rozmowa ta, a może raczej spotkanie pohospitacyjne będzie twórcze, gdy katecheta podejdzie krytycznie do prowadzonej lekcji, a wizytator przyjmie postawę człowieka, który chce pomóc. Zatem katecheta winien zdobyć się na rzeczowość i jasno powiedzieć, na ile udało mu się osiągnąć zamierzone cele w katechezie, oraz ustosunkować się do potknięć i przedstawić konstruktywne propozycje ich usunięcia w przyszłości. Wskazówki wizytatora bądź sugestie proboszcza parafii czy dyrektora szkoły należy odnotować i uwzględnić w pracy katechetycznej.

Wizytator powinien powyższe spostrzeżenia, ocenę katechezy i całościowe spojrzenie na pracę katechety skrupulatnie odnotować w kwestionariuszu wizytacji katechetycznej. Ponadto przeprowadzona wizytacja winna być wpisana do dziennika szkolnego.

³⁵ Zob. Kwestionariusz wizytacji katechetycznej Archidiecezji Przemyskiej, opracowany przez ks. W. Janigę, ks. T. Kocóra i ks. B. Twardzickiego. Bp A. Długosz proponuje inne kryteria omówienia katechezy: stopień osiągnięcia celu dydaktycznego i wychowawczego, ocena struktury, elementy modlitewne, element egzystencjalny, element biblijny, element liturgiczny, element doktrynalny, chrystocentryzm, doświadczenie religijne, język katechezy, metody występujące w katechezie, zastosowane pomoce dydaktyczne, formy powtórkowe, zapis do zeszytu, postawa katechety, udział uczniów, współdziałanie katechety z rodzicami. Zob. A. D ł u g o s z, *Jak przygotowywać i oceniać katechezę*, Częstochowa 1997, s. 50.

2. DORADZTWO METODYCZNE

Kościół w różny sposób wypełnia swoje zadania dotyczące formacji i kompetencji katechetów. W obecnej sytuacji wypełnia tę misję m.in. uwzględniając rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 10 VIII 1992 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. 92.63.317). Na podstawie tego dokumentu pośród doradców metodycznych różnych specjalności i przedmiotów nauczania swoje miejsce znalazł katechetyczny doradca metodyczny³⁶.

Z inicjatywą powołania doradcy metodycznego nauki religii występuje biskup diecezjalny bądź na jego polecenie dyrektor Wydziału Nauki Katolickiej Kurii Biskupiej jako osoba odpowiedzialna za organizację katechizacji na terenie diecezji do dyrektora Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego. Dalsza procedura powołania wskazanego nauczyciela religii na stanowisko doradcy metodycznego do spraw katechezy odbywa się według obowiązujących przepisów oświatowych.

Doradca metodyczny nauki religii, mając swoje usytuowanie w określonej szkole i w ośrodku metodycznym, jest formalnie włączony w struktury wydziału nauki katolickiej (tak jest np. w archidiecezji przemyskiej). Zatem nie może on realizować swoich obowiązków według własnych tylko koncepcji, ale jego posługa musi być skorelowana z całością działań referatu katechetycznego. Właściwie ustawiona relacja: doradca nauki religii – wydział nauki katolickiej stwarza warunki sprzyjające skutecznemu formowaniu katechetów i doskonaleniu ich kwalifikacji. Stąd też doradcy katechetyczni powinni ściśle współpracować z wizytatorami diecezjalnymi i dekanalnymi, diagnozować potrzeby oraz ustalać strategię pracy na przyszłość³⁷.

Katechetyczny doradca metodyczny jest osobą posłaną przez Kościół, aby kompetentnie i odpowiedzialnie wypełniał swoje obowiązki. Do nich należą zamierzenia stałe (działalność dydaktyczna w szkole macierzystej, działalność metodyczna, udział w pracy ośrodka doskonalenia nauczycieli, działalność duszpasterska) i szczegółowe na dany rok szkolny. Do obowiązków metodycznych należą m.in.:

- przygotowanie planu pracy doradcy metodycznego,
- organizowanie wszelkich form doskonalenia katechetów,
- sporządzenie lub uzupełnienie aktualnego wykazu katechetów – duchownych i świeckich,

³⁶ M. Nowacka, *Zadania i kierunki pracy katechetycznego doradcy metodycznego*, [w:] *Aktywizowanie katechizowanych*, s. 115.

³⁷ Tamże, s. 117-121.

- dokonywanie diagnozy potrzeb doskonalenia katechetów,
- udostępnienie własnego warsztatu pracy i prowadzenie lekcji otwartych,
- propagowanie nowych metod w pracy katechetycznej, organizowanie wymiany doświadczeń,
 - współpraca z dyrektorami szkół w sprawie organizacji zajęć katechetycznych,
 - informowanie katechetów o wydawnictwach metodycznych dotyczących katechezy,
 - zorganizowanie dwóch lub trzech konferencji metodycznych w ciągu roku (oprócz kongregacji katechetycznej),
 - zwrócenie szczególnej uwagi na aktualne wydarzenia w dziedzinie oświaty, np. na reformę systemu edukacji, przedstawienie i omówienie Podstawy Programowej oraz Programu Nauki Religii dla Szkół Podstawowych, Gimnazjów i Szkół Ponadpodstawowych (program studyjny zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski),
 - w trakcie spotkań konsultacyjnych wymiana doświadczeń dotyczących pracy nad programami wychowawczymi w szkołach,
 - odbycie w ciągu miesiąca sześciu konsultacji w miejscu pracy katechety (obserwacja, instruktaż),
 - prowadzenie ćwiczeń katechetycznych dla katechetów i studentów,
 - organizacja konsultacji zbiorowych (dekanalne dni katechetyczne),
 - otoczenie szczególną opieką metodyczną katechetów o niewielkim stażu pracy,
 - rozwijanie technik oceniania (kryteria i normy oceniania),
 - zachęcanie do rozwijania umiejętności posługiwania się technikami medialnymi,
 - doskonalenie własnego warsztatu pracy przez współpracę z wyższymi uczelniami, instytucjami oświatowymi oraz ośrodkami doskonalenia w kraju,
 - udział w konferencjach organizowanych przez ośrodki doradcze w kraju,
 - współpraca z bibliotekami w celu wykorzystania nowości literatury do pracy doradczej z nauczycielami religii,
 - zakup nowości literatury przedmiotowej do biblioteki WOM i biblioteki prywatnej,
 - czytanie i analiza nowości metodycznych,
 - opracowywanie materiałów metodycznych,
 - pełnienie dyżuru metodycznego w ośrodku doskonalenia³⁸.

³⁸ Zob. W. Janiga, *Plan pracy na rok 1999/2000*, Krosno 1999 (do wglądu w Sekretariacie WOM w Krośnie).

Doradcy metodyczni, współpracując z wydziałem nauki katolickiej, organizują dla różnych grup katechetów warsztaty metodyczne – krótsze formy (4-6 godzin) lub dłuższe (40-80 godzin).

Wymiana doświadczeń wskazuje, że najbardziej cenioną przez katechetów formą doskonalenia są katechezy koleżeńskie. Forma ta polega na tym, że wybrany nauczyciel religii prowadzi zajęcia dydaktyczne, a pozostali katecheeci, przeważnie z tego samego dekanatu, biorą udział w obserwacji lekcji religii i w późniejszym jej omówieniu. Spotkanie prowadzi doradca metodyczny bądź zaproszony wizytator diecezjalny.

Podsumowując należy stwierdzić, że hospitacje i wizytacje katechez oraz różnorodna działalność metodyczna sprzyjają owocności pracy katechety i rozwojowi wiary katechizowanych. Powyższe formy służą dobru katechezy, odślaniają jej pozytywy i perspektywy oraz ewentualne słabości, które w razie konieczności powinny być eliminowane przez wielorakie działania szkoleniowe mające na celu podniesienie poziomu katechizacji.

3. PROGRAMY NAUCZANIA

Obowiązujący w Polsce program katechizacji pochodzi z 1971 r.³⁹ Dzieli on katechizację w naszym kraju na trzy cykle czteroletnie:

- cykl I (klasy I-IV) – eucharystyczny, wprowadza w życie chrześcijańskie;
- cykl II (klasy V-VIII) – dojrzałości chrześcijańskiej, zawiera syntezę prawd wiary i przygotowuje do sakramentu bierzmowania;
- cykl III (klasy szkoły ponadpodstawowej) – odpowiedzialności chrześcijańskiej. Tematem wiodącym tego ostatniego cyklu jest hasło: „Chrześcijanin w świecie współczesnym”⁴⁰. W cyklu tym przesunięto akcent z wiedzy religijnej na formację postawy wiary. Dojrzała postawa wiary winna się wyrażać w pogłębionej świadomości chrześcijańskiej oraz w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem za życie zgodne ze swoim powołaniem⁴¹.

W schemacie programu na początku każdego cyklu zamieszczone są tzw. „założenia ogólne”, a następnie syntetyczne ujęcie całości zagadnień dotyczą-

³⁹ Zob. J. S t r o b a, *Geneza nowego programu katechezy*, „Katecheta”, 16(1972), nr 2, s. 156-162; J. C h a r y t a ń s k i, A. O f f m a ń s k i, *Program katechizacji młodzieżowej*, [w:] *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, pod red. R. Murawskiego, Warszawa 1989, s. 279.

⁴⁰ H. Ł u c z a k, *Katecheza młodzieży w Polsce*, Kraków 1988, s. 66-68; C h a r y t a ń s k i, O f f m a ń s k i, dz. cyt., s. 280.

⁴¹ Tamże.

cych poszczególnych klas szkoły podstawowej, które są omówione w trzech punktach: cel katechizacji, materiał katechizacyjny i praktyki religijne⁴². Natomiast problematyka dotycząca realizacji programu w zakresie szkoły średniej dla poszczególnych lat katechizacji została przedstawiona w następującej kolejności: profil psychologiczny katechizowanych, cele i zadania katechezy oraz wskazania dydaktyczne i metodyczne⁴³.

Program składa się z dwóch wersji: ramowego programu katechizacji i programów szczegółowych. Relacja programu ramowego i szczegółowego do siebie jest mniej więcej następująca: „[...] program ramowy podaje ogólne wytyczne, zaś program szczegółowy jest konkretną formą realizacji programu ramowego”⁴⁴. Ramowy program katechizacji został przyjęty i zatwierdzony 1 IV 1971 r. przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski. Na tej samej Konferencji wyrażono zgodę na to, by programy szczegółowe podlegały zatwierdzeniu przez Komisję d/s Katechizacji. Komisja ta ustaliła 12 V 1971 r. warunki, jakie winny spełniać programy szczegółowe, by można je zatwierdzić: „a) być zgodne z programem ramowym, b) zawierać nowe wartości w stosunku do programów szczegółowych już zatwierdzonych, c) posiadać własną bazę podręcznikową lub przynajmniej własne katechezy, które podlegają zatwierdzeniu Komisji d/s Katechizacji”⁴⁵.

Na podstawie „programu ramowego” opracowano dwa programy szczegółowe dla szkół podstawowych: „jezuicki” i „kielecki” oraz dwa programy szczegółowe dla szkół ponadpodstawowych: wersja poznańska i wersja krakowska. Znacznie później powstała trzecia wersja programu szczegółowego katechizacji na poziomie licealnym, któremu odpowiada seria ukazujących się podręczników *Spotkania z Bogiem*.

Ramowy program katechizacji dla szkół ponadpodstawowych rozkłada materiał na cztery lata nauczania. „W kursach pięcioletnich materiał dwóch ostatnich lat powinien być rozszerzony na trzy lata. W katechizacji trzyletniej należy dokonać wyboru spośród zagadnień proponowanych na cztery lata”⁴⁶. Do tej pory nie opracowano odrębnego szczegółowego programu dla katechizacji w technikum i szkole zawodowej⁴⁷. Tę lukę zapewniają jedynie ma-

⁴² Zob. *Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej (I-V)*, „Katecheta”, 42(1998), nr 9, s. 4-13.

⁴³ Tamże, s. 13-26.

⁴⁴ S t r o b a, dz. cyt., s. 161.

⁴⁵ Tamże; R. M u r a w s k i, *Program katechezy w szkołach ponadpodstawowych*, [w:] *Katecheza w szkole*, pod red. J. Kruciny, Wrocław 1992, s. 93 n.

⁴⁶ S t r o b a, dz. cyt., s. 161.

⁴⁷ M u r a w s k i, art. cyt., s. 94.

teriały do katechizacji w szkole zawodowej opracowane pod kierunkiem ks. M. Majewskiego⁴⁸ oraz *Szkice katechez dla szkół zawodowych* ks. H. Łuczaka⁴⁹.

Omówiony program, jak już wspomniano, został zatwierdzony w 1971 r. i jest już przestarzały, nie pasuje do obecnej mentalności i postaw katechizowanych. Stąd też jawi się palący postulat programu wkomponowanego w życie Kościoła i życie społeczne, ponieważ tego wymaga pogłębiający się pluralizm we wszystkich sferach życia człowieka, dobro Kościoła oraz wiara uczestniczących w katechezie. Nowy program powinien również więcej miejsca poświęcić brakom w akceptacji wartości religijnych i moralnych współczesnej polskiej młodzieży oraz jasno określić sposoby zmierzające do przezwyciężenia tego stanu⁵⁰.

Trzeba jednak zaznaczyć, że omówiony program, choć już dziś przebrzmiały, zerwał z pewną formą encyklopedyzmu nauczania religii i z koncepcją tegoż nauczania jako „wydziału teologicznego w miniaturze”⁵¹. Niewątpliwie stanowił ważny krok w dążeniu do wypracowania nowoczesnej koncepcji nauczania religii⁵².

W ostatnim roku została opracowana *Podstawa programowa nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych oraz propozycja programu dla szkoły podstawowej i gimnazjów*. Dzieła tego dokonał ks. prof. Jan Szpet z UAM w Poznaniu na zlecenie Komisji Episkopatu Polski d/s Wychowania Katolickiego.

Podstawa programowa nauki religii uwzględnia całokształt zadań szkoły w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania przedstawiony w *Podstawie programowej obowiązujących przedmiotów ogólnokształcących*, projekcie Ministerstwa Edukacji Narodowej *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów* z 2 XI 1998 r. oraz w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 15 II 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego wraz z załącznikami nr 1 i 2 (Dz.U. 99.14.129).

⁴⁸ *Materiały do katechizacji młodzieży szkół zawodowych*, cz. I: *Boży dar*; cz. II: *Życie Kościoła*; cz. III: *Odpowiedzialność chrześcijańska*, pod red. M. Majewskiego, Łódź 1985.

⁴⁹ H. Ł u c z a k, *Szkice katechez dla szkół zawodowych*, cz. I: *Syna Swego Bóg dał*; cz. II: *Lud odkupiony przez Boga*; cz. III: *Postępujcie jak dzieci światłości*, Kraków 1997.

⁵⁰ Por. W. J a n i g a, *Akceptacja wartości religijno-moralnych katechizowanej młodzieży w środowisku szkolnym*, Lublin 1999 (mps pracy doktorskiej – Biblioteka KUL), s. 355 n.

⁵¹ Por. H. Ł u c z a k, *Katecheza młodzieży w Polsce*, Kraków 1988, s. 59.

⁵² P. T o m a s i k, *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998, s. 211-213; t e n ż e, *Szanse i zagrożenia nauki religii w zreformowanej szkole*, „Katecheta”, 44(2000), nr 1, s. 10.

Na *Podstawę programową nauki religii* składają się: cele edukacyjne, zadania katechety, treści i osiągnięcia, korelacja z nauczaniem innych przedmiotów i ścieżek edukacyjnych. Zapoznanie się z podstawą programową nauki religii, jak i kształcenia ogólnego w procesie tworzenia autorskiego czy odczytania oraz adaptacji przygotowanych programów jest konieczne⁵³.

Program nauki religii katolickiej dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych został ujęty w poniższy schemat⁵⁴:

Hasło		
roku	etapu	poziomu kształcenia
SZKOŁA PODSTAWOWA
I. Radość wiary
II. Pan Bóg wychodzi mi naprzeciw
III. Pan Bóg daje się poznać	Bóg się objawia	Poznać i pokochać Boga
IV. Wierzę w Boga Ojca
V. Wierzę w Jezusa Chrystusa
VI. Wierzę w Ducha Świętego	Ja wierzę	
GIMNAZJUM
I. Słowo Boga jest blisko Ciebie
II. Wolni przez miłość
III. Żyję z innymi, dla innych	Blask Bożej Prawdy	„Nadzieja zawieść nie może” (Rz 5, 5)
SZKOŁA PONADPODSTAWOWA
I. Droga życia
II. Dać świadectwo
III. Otwarci na nadzieję	Światło serca i rozumu	

Program ten jest programem studyjnym opartym na *Katechizmie Kościoła katolickiego*, nowym *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* oraz na założeniach reformy systemu oświaty w Polsce. Znalazł on uznanie z wielu powodów, m.in. dlatego, że dostosowuje treści kształcenia religijnego do nowego ustroju szkolnego, a także podejmuje próbę skorelowania tych treści z nauczaniem przedmiotów świeckich. Można przypuszczać, że propozycja ta stanie się fundamentem nowego ogólnopolskiego programu katechetycznego. Do tej pory trzy ośrodki (krakowski, warszawsko-praski, poznański) podjęły to wyzwanie, skutecznie opracowując podręczniki do gimnazjum dla nauczyciela religii i ucznia.

⁵³ J. S z p e t, *Co katecheta powinien wiedzieć u progu reformy*, „Katecheta”, 43(1999), nr 9, s. 10.

⁵⁴ Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych*, Poznań 1999, s. 41.

Ponadto Komisja Wychowania Katolickiego promulgowała w czerwcu 1999 r. tzw. *Małe dyrektorium o katechizacji w Polsce*, gdzie zapisano, że na terenie całego kraju katechizacja powinna odbywać się według jednego programu nauczania, z wprowadzaniem zmian stopniowo, zgodnie z wdrażaną reformą nauczania⁵⁵. W tymże *Dyrektorium* (110-111) czytamy także: „[...] jednolitość programu nie ogranicza różnorodności podręczników, których treści powinny być zintegrowane z wyznaczonym na daną klasę programem. Powyższe dokonania napawają optymizmem na rychłe zatwierdzenie i opublikowanie nowego programu nauczania religii na miarę wyzwań i zadań pojawiających się w nowej rzeczywistości szkolnej⁵⁶. Jednakże należy wyrazić obawę, aby ten żywotny postulat, kierowany pod adresem osób odpowiedzialnych za katechizację w Polsce, nie spełził na nieustannych dyskusjach, ciągłym rozeznawaniu sytuacji i przeciągających się pracach nad tworzonym programem.

System nauczania religii, jaki ukształtował się w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu, należy uznać za zgodny z ustalonymi w demokratycznym świecie standardami. Rozstrzygnięcia zawarte w Konstytucji, Konkordacie oraz ustawach szczegółowych wyraźnie określają kompetencje związków wyznaniowych odnośnie do nauczania religii w szkołach publicznych, a także gwarantują państwu realizację jego praw i zadań w odniesieniu do całości systemu oświaty. Oznacza to, iż Kościoły i związki wyznaniowe nie ingerują w nauczanie innych przedmiotów, państwo zaś nie naucza i nie definiuje zasad i prawd wiary, co jest zgodne z konstytucyjną zasadą autonomii i niezależności w stosunkach pomiędzy Kościołami i związkami wyznaniowymi a państwem.

⁵⁵ M. C o g i e l, *Reforma edukacji a nauczanie religii w szkole*, „Homo Dei”, 69(1999), nr 4, s. 36.

⁵⁶ Tamże.

RELIGIOUS INSTRUCTION IN PUBLIC SCHOOLS

S u m m a r y

The papers is composed of five parts. In the first part the problems pertaining to religious teaching in public schools in the period of Polish People's Republic have been presented briefly. The second part is devoted to the question concerning the reintroduction of religious teaching in schools in the school years 1990/91. In the third part international standards as regards religious instruction in public schools have been given. The fourth part (the broadest one) discusses the current legal rules in Poland pertaining to the legal status of the catechist at school (his qualification to teach religion, employment, transferring and dismissing catechists, the system of promotion), the organization of religious instruction, the rules concerning marks in religion on school certificates, pedagogic supervision etc. The last part contains the rules and practices of the Catholic Church as regards catechetical supervision, methodical counselling and curricula of teaching the Catholic religion.

Translated by Jan Kłos